

En historia värd att upprepas...

”Dessa slavar voro 3:ne Malej-gossar från stranden av ön Neaz, på västra kusten av Sumatra; de hade där under fredens lugn och palmträdens skugga i sin barndoms oskyldiga joller och lekar glätt sig och sina föräldrar, tills det olyckliga ögnablick, då några försåtliga Holländare rusat fram, fjättrat och släpat dem med sig, så att i stället för det nejden av samma strand förut gav ett glättigt eko av de oskyldigas lek och dans, förbyttes detta snart till ett bedrövligt återskall från tröstlösa föräldrars suck och skrän, som kanske räcker än i denna stund! Moders-hjärtat åtminstone, vilket har rörelse och känsla till sista andefläkten, lär visserligen lika länge blöda vid erinran av sina käraste Barn i de Holländskas kedjor, och hur mycket mer skulle de icke tycka sig vara tröstade, om de sett sin livsfrukt försvinna i crocodylens gap eller sönderslitas av tigerns klor.”

Ur Anders Sparrmans minnestal över kapten Carl Gustaf Ekeberg

Ekebergs skyddsling från Ostindien

Gunnar Redelius

På resan till Kina 1765–1767 med skeppet Stockholms Slott hemför kapten Carl Gustaf Ekeberg en mörkhyad gosse från en av de ostindiska öarna, Nias – en utanför Sumatras västkust. Gossen döps i Tensta kyrka den 15 oktober 1769 och får namnen Johan Pehr Gustaf. Dopet av denne lille främling var en märkvärdig händelse i bygden och ett stort antal framstående personer var närvarande. Ett särskilt protokoll fördes.

En hedning från andra sidan jordklotet blir kristen genom dopet. Han har då lärt sig svenska i tal och skrift på endast två år.

Han tar familjenamnet Philander. Holländska slavhandlare har kallat honom ”Philandor” – en människovän.

Gossens öde blir allmänt känt efter att Kerstin Pettersson, Strängnäs museum, publicerat en artikel i årsboken Sörmlandsbygden 1998. I kyrkböcker finner hon bl a att Pehr är trädgårdsdräng vid Drottningholm 1779. Den 7 november samma år ingår han äktenskap med Anna Cajsa Svendsdotter genom vigsel i Lovö kyrka och den 14 februari 1780 föds en dotter. Pehr, eller ”Javanen” som han oftast kallas, avslutar sina dagar den 27 februari 1811 - i torpet ”Java” nära Strängnäs.

Vad ser han i feberdimmorna när sjukdomen inte vänder på nionde dygnet utan den stingande smärtan i sidan fortsätter och lunginflammationen tar honom? Vänder hans gamla språk tillbaka i honom och med det minnen av bergen på Nias, palmträden och "crocodylerna"? Mumlar han ett hövligt tuan, herre, och halvbugar matt där han ligger, när bonden på Ösby tittar ner för att se hur det är med honom?

Ja, det är frågor man kan ställa sig.

Släkten Agorander

LarsOlof Löf

Inledning

Under 1700-talet kom många människor till Göteborg från främmande länder, de flesta med Svenska Ostindiska kompaniet (SOIC). Dramatiskt måste det ha varit när skeppet Drottning Ulrica Eleonora kom hem från resan 1733–35 som blev ett äventyr till Indiens östkust. Hela den resan kom att kallas Porto

Novo-affären. Eftersom många sjömän ombord blivit tagna tillfånga av engelsmännen och fransmännen blev man tvungen att hyra in lokalt folk för att överhuvudtaget kunna göra resan hem till Göteborg. De indiska sjömännen måste ha väckt en del uppmärksamhet på Göteborgs gator. De satt också och åt och drack på stadens krogar och förorsakade en del utgifter för kompaniet. Två av dem är kända till namnet genom denna skuldsättning - Högbåtsmännen Abdersosa Sarray och Abduk Basa. Sarray avled i Göteborg och ligger förmodligen begravd på Djurgårdskyrkogården i Majorna.

Cupido, den senare Agorander

Gossen Cupido anlände till Göteborg ombord på SOIC:s skepp Stockholms Slott i aug. 1767. Kapten ombord på denna resa var Carl Gustav Ekeberg. Agorander hade då sällskap av den unge man som sedan kom att heta Philander och följde med Ekeberg hem till Altomta i Uppland. Båda gossarna hade friköpts från holländarna i Batavia under utresan. Hur detta gick till finns ett par berättelser om. Torkel Stålmarck berättar på följande vis:

”... Men han hade på eget initiativ friköpt en gosse, härstammade från Pulo Nias utanför Sumatras västra kust, ur holländarnas slaveri. Nias hörde till de öar i regionen från vilken holländarna årligen hämtade tusentals slavar till Batavia. Ytterligare två slavpojkar från samma ö friköptes på Ekebergs uppmaning av två av superkargörerna. Den ena av dessa var Anders Gadd, som ju avled innan man hunnit lämna Kanton. Det var nu stor risk att den pojke som han hade köpt skulle auktioneras bort tillsammans med hans övriga kvarlåtenskap. Pojken betraktades tydligen fortfarande som en tillhörighet. När ryktet om det öde som hotade honom nådde besättningen på Stockholms Slott enades man strax om att samla ihop pengar inte bara för att köpa honom fri utan också till hans vidare uppehälle.

Vad hände med Cupido? Efter Gadds död togs han tydligen väl om hand på skeppet och följde med hem till Majorna. Han anlände alltså till Majorna hösten 1767 och om hans vidare öde kan vi läsa i Göteborgs Stifts herdaminne under Amiralitetsförsamlingens pastor Isak Sandahl (1736–96). Här skriver Skarstedt:

”S(andahl): hade 1768 fått på ett skepp en gosse, Cupido kallad, med villkor at göra honom till lutheran, som skedde, och han kallade honom i dopet Johan Gustaf Agorander.”

Sandahl tog sig an gossen och troligen bodde han också i hans hushåll de första åren i Göteborg; på Amiralitetsvarvets mark vid Göta älvs strand nedanför nuv. Stigbergstorget. Agorander döptes i Amiralitetskyrkan vid pingsttiden 1768 enligt tillgängliga uppgifter i Inrikes Tidningar 1768-06-27. Dopet finns livligt skildrat i tidningen. Mansfaddrar var Schoutbynachten Lilja, Capten Lieutnanten Dubordieu, Handelsmannen Schytz, Supercargeurerene Coopman och Valtinsson, Styrmännen Cardeli, Almroth, Pois och Båtsmannen Alberg. De kvinnliga faddrarna var: Fru Amiralinnan och Grevinnan Taube, Fruarna Wessman och Dubordieu, Fröknarna Wessman, Borgenstjerna och Raab, Mademoisellerna Forssell, Almroth och hustru Alberg. Häri berättas också om att han var från ön Nias vid Sumatras västkust och att hans fattiga föräldrar sålt honom till holländarna.

Stålmarck, Torkel: Ostindiefararen Carl Gustav Ekeberg 1716–1794. Göteborg (2012), s. 58. Skarstedt, C W: Göteborgs stifts herdaminne. Lund (1882), s. 1033–1034.

Sparrman skrev i sin mycket känslösamma skildring av händelsen om holländarnas hårdhet ..., ”.

Gossarna hade friköpts av superkargörerna Gadd och Valtinsson och kapten Ekeberg. Efter Gadds död hade därefter Cupido friköpts för 100 piastrar av officerare och besättningsmän på Stockholms Slott. Underligt nog finns ingen uppgift om hans dop i församlingens dopbok. Agorander finns inte heller antecknad som inflyttad i församlingen. Men penninginsamlingen hade förhoppningsvis gett ett litet överskott så att Sandahl kunde räkna med en mindre inkomst under åren han vistades i predikanthemmet.

Första gången Agorander syns i de tillgängliga källorna är när inmönstringsrullan för skeppet Adolph Fredric upprättades den 13 dec. 1770. Hon avseglade sedan den 10 jan. följande år under Gabriel Ströms befäl och återkom till Göteborg i maj 1772. Agorander mönstrade då som jungman ombord och anges som 13 år gammal och här noteras också rörande hans födelseort ”Ön Nias under - Sumatra” och att hans hemvist var Göteborg.

Denna sjömansrulla är ganska nyupptäckt i forskningen kring Ostindiska kompaniet och manskapet finns inte inlagt i den databas som finns vid landsarkivet i Göteborg. I rullan för Adolph Fredric återfinns vi även högbåtsman Anders Ahlberg, 49 år gammal och ursprungligen från Ale härad norr om Göteborg. Ahlberg var också bosatt på Gamla Varvet och hade varit ombord på Stockholms Slott på resan 1765–67 då han första gången blev bekant med den senare Johan Gustaf Agorander.

Ahlberg och hans hustru återfinns också bland dopvittnena 1768 i Amiralitetskyrkan. Vid den här tiden var Sandahl ännu kvar som predikant i församlingen, som han lämnade 1774 för att bli kyrkoherde i Långaryd sn, Växjö stift. Till Långaryd flyttade inte Agorander med utan han kvarstannade i Majorna, dock osäkert var han hade sin bostad före 1780. I Sandahl hade Agorander säkert en god läromästare. Sandahl får flera klagomål för brister i predikokonsten, men tycks ha ett stort intresse för förströelselitteratur och tycks därtill ha haft ett gott hjärta. I senare herdaminne för Göteborgs stift vittnas om att han var väldigt omtyckt i Långaryd.

Men eftersom Agorander gått till sjöss redan 1770 behövde han kanske inte någon stadigvarande bostadsort på landbacken. Med på Agoranders första resa som jungman 1771- 72 var även högbåtsman Ahlberg som tycks ha hållit ett faderligt öga på gossen från Nias. Underligt nog kom Agorander alltså på sina resor till Kina segla ganska nära sin födelseplats. Agoranders nästa resa i SOIC:s tjänst gjorde han som Extra Constapels math på skeppet Drottning Sophia Magdalena 1777–78, nu återigen under kapten Ekebergs befäl.

I 1780 års mantalslängd för Majorna hittar vi Agorander (här kallad Agurander) ganska följdriktigt som sjöman boende hos Högbåtsman Anders Ahlberg (f ca 1717 d 1786 24/2 i Amiralitetsvarvsförs., Majorna) och dennes hustru Anna Maria Öhman (d 1789 19/5 i Amiralitetsvarvsförs., Majorna) på Gamla Varvet no 5 i Majorna.

Av bou. efter högbåtsman Ahlberg, som inlämnades till Sävedals häradsrätt sommaren efter dödsfallet, får vi reda på att makarna hade ett inbördes testamente och saknade närmare arvingar. De ägde också sin bostad på Gamla Varvet som bestod av ”2ne underrum och kök”, Ostindiska taylor, kistor, skåp och stolar; alltså en heminredning av praktisk typ – bl.a hela 12 värderat till 200 dlr.

Hemmet var också prydligt men sparsamt möblerat, bl.a med 7 st stolar! Det fanns föremål av alla de slag inom kategorierna silver, koppar, tenn mfl. Ganska mycket ostindiskt porslin fanns också i hemmet. Ett litet överskott fanns när skulderna i boet reglerats. Allt vittnar om prydighet och skötsamhet.

Rullan finns i sin helhet återgiven i S Bertil Olsson och Elin Anderssons uppsats ”Tre ’okända’ skeppsjournaler från Svenska ostindiska kompaniet”, mellan s 14 och 15. Uppsatsen ingår i ”Sverige och svenskarna i den ostindiska handeln - !!”. Göteborg (2019). Utg. av Riksarkivet Landsarkivet i Göteborg under red. av S Bertil Olsson och Karl Magnus JohanssonJarlert, Anders: Göteborgs stifts herdaminne 1620–1999. II. Älvsborgs, Nylöse och Hisings kontrakt. Bohus (2014), s. 15–17. GLA: Sävedals häradsrätt, bou. 1784–86, vol. FIIa:7, s 1591 ff.

Johannes Agoranders och hustrun Magd. Schiörlings äldsta dotter döptes sommaren 1785 i Amiralitetsvarvsförsamlingen i Majorna. Dopvittnen vid detta tillfälle var Båtsman And. Ahlberg, Amiralitetspastor H. Sandberg, Studiosus Dan. Schiörling, Madame Anna M. Ahlberg, Madame Cath. Schiörling och Jungfru Maria H. Lundgren.

Pastor Sandberg var Sandahls efterträdare på varvet, studiosus Schiörling var fru Agoranders bror och madame Schiörling var hennes mor. Makarna Ahlberg markerar här platser som dopvittnen närmast som Agoranders föräldrar. Banden mellan Agorander och Ahlbergs är här fortsatt starka.

Sista gången (och enda gången efter 1780 skall tilläggas) Johannes Agurander (sic!) förekommer i mantalslängden för Älvsborgs kungsladugård och är skriven på Gamla Varvet hemma hos Ahlbergs i nr 5, är för året 1786, alltså efter att dottern döpts i den lokala kyrkan. Nu bor han där tillsammans med hustrun och den lilla dottern kan man förmoda. Detta var alltså året efter att båtsman Ahlberg gått ur tiden nära 70-årig. Följande åren bor Anna Maria Ahlberg sjuklig med en piga kvar i huset.

Agurander avled i december 1790 i Maria församling i Stockholm. Han var då överskeppare, vilket är en titel inom flottan. Troligen hade han då återkommit efter att ha deltagit i den finska kampanjen mot ryska flottan.

Släktupställning

Johan Gustaf (alias Cupido) Agorander f ca 1757 på ön Nias vid Sumatra d 1790 31/12 i Maria förs., Stockholm. Han skall ha kommit till Härnösand 1783 (enligt hfl A1a:3b, s. 376). Kyrkoboken i Maria församling berättar om hans död: ”Öfv.skepparen Joh: Argulander, död d 31 af hetsig siuka, begr. d 6 Jan. gift i Hernösand”. Ålder anges till 25 år.gm Magdalena Schörling f 1753 d 1809, dotter till skeppare Peter S (f 1714 d 1795) och Catharina Salin (f 1722)Barn:Anna Catharina f 1785 29/7 i Amiralitetsvarvsförs., Majorna d 1862 18/4 i Sunne Gustafva Magdalena f 1786 5/10 i Härnösand

Att det gick bra för Agoranders döttrar kan väl sägas bevisas av att en ättling till mannen från Nias är bland andra den svenske nobelpristagaren 1955 i fysiologi eller medicin Hugo Theorell (1903–1962).

GLA: Göteborgs och Bohus läns landskontor, mantalslängder 1786, vol. EIIIa:23.

Tredje gossen – Rasbury!

LarsOlof Lööf

På resan med Stockholms Slott 1765–67 där Ekeberg var kapten var superkargörerna Andreas Gadd, Jean Abraham Grill, Hans Coopman, John Pike, Ulric M Valtinson och Jonas Almroth. Två av ynglingarna har vi spårat som medföljare till Carl Gustav Ekeberg till Altomta och Ulric Valtinson till Göteborg, vilket var Philander och Agorander. Den tredje blev möjligen kvar i Kanton hos Jean Abraham Grill som återvände med Cron-Prins Gustaf och återkom till Göteborg den 24 juni 1769. Även denne undervisades tydligen hos amiralitetspastor Sandahl i Majorna och fick överta platsen som elev hos honom efter Agoranders dop.

I Gustavi Domkyrkas födelse- och dopbok har domprosten Olof Ekebom år 1770, under den 25 mars skrivit följande:

”På thenna Dag, efter slutad högmässa-Predikan – blef en hednisk yngling af 12 års ålder, wid namn Rasbury, som är född i Malabar, och förlidit år hitkommit ifrån Canton, med SuperCarg. Hr Johan Abraham Grill och Skeppet Kron-Prins Gustaf, af mig Olof Ekebom, efter föregongen underwisning i våra Christeliga Tros Läro-stycken, och aflagd Tros bekännelse, inför altaret i thenna stadens Domkyrka, och owanligen talrik menighets närvaro genom thet heliga Döpelsens Sacrament, i then Christeliga Kyrkans gemenskap intagen, och kallad Johan Abraham. Både faddrar och Dops-witnen woro: Hr General Majoren och Ridd. Baltz. Phil. von Wohlffradt, Dom-Probsten Doct Olof Ekebom, Hr Inspectoren Christian Lund, Handlanden Hr Johan Anders Lamberg, Hr Gustaf Tham, Hr Lorentz Grill, Fru Justina Engelhardt, Fru Rådmanskan N Coopman, Fru Ulrica Schutz, Fru Christina Hall, Fru Anna Lisa Lamberg och Demoiselle Sara Sahlgren.”

Det förestående dopet i Göteborgs domkyrka berättas om i Götheborgska Nyheter lördagen den 24 mars 1770. I tidningen beskrivs händelsen något annorlunda: dopet skall förrättas av pastor Sandahl vid Amiralitetet. Sandahl hade undervisat ynglingen och skulle även hålla tal från altaret i kyrkan. Själva högmässopredikan hölls sedan av domprost Ekebom själv.

Rasbury återfinns senare i Godegårds socken och på godset med samma namn hos Johan Abraham Grill, då som betjänt. Husförhörslängden (AI:2) omfattar åren 1778–85. Först antecknas betjänten Joh. Abr Rasbury som inflyttad 1759 från Stockholm. Han är då född i Asien, Malabar och uppges ”och kristen”. När han vid senare tillfälle under perioden upptas är inflyttningsåret ändrat till 1775, vilket lär stämma bättre. Han utflyttade till Göteborg 1781. Där har han inte vidare anträffats och därmed upphör alla spår efter honom.

Stort tack till LarsOlof Löf som kompletterat vår historia!

<https://larsolofloof.wordpress.com>

Källa: Maya Hedbergs blog Javanen 13 augusti 2023

<https://javanen.se/en-historia-var-datt-upprepas/>